

GAST IN NIPPON

Afen toe denk ik aan hem. Wie zal als ik dood ben aan hem denken?

(Karel van het Reve, De ondergang van het morgenland, 1990)

Inleiding

Na het overlijden van mijn vader, Hendrik Anton (Henk) van Goor, vond ik in een donkerrood multomajje een twintigtal getypte pagina's waarop hij gebeurtenissen heeft beschreven tijdens zijn krijgsgevangenschap in Z.O.-Azië. Wanneer het geschreven is, valt niet precies te achterhalen maar omdat hij multoblaadjes gebruikte, zal dit in de jaren zeventig zijn geweest.

Henk schreef zijn herinneringen op met als titel *Gast in Nippon*.

Voorgeschiedenis

Henk van Goor (1907-1985) woonde vanaf 1932 in Nederlands Oost-Indië. Hij was werkzaam als 'representative' bij de British-American Tobacco Co. Ltd. Semarang en hield zich bezig met marktonderzoek, marketing en marktcontrole.

Volgens het Nederlandse Rode Kruis woonde hij in 1941 aan de Trompstraat 2 in Makassar.

Henk trad op 9 december 1941 in werkelijke dienst van het KNIL als Landstormsoldaat H.A. van Goor, stbnr. 204307. Hij was krijgsgevangen tussen maart 1942 en september 1945, achtereenvolgens in Kamp Makassar, Fukuoka 2 en Fukuoka 6 (Orio).

Interneringskaart

收容所 Camp		番号 No.	
Fukuoka II 1290		長 福 II 1290	
姓名 Name		生年月日 Date of Birth	
Henrik Anton Goor, H.A. van. 7-11-1907		20-7-1907.	
国籍 Nationality		所属部隊 Unit	
A SOLD. Soldaat, Nederland. (兵)		No. "204307. Kon. Ned. Ind. Leger. Garnizoen Celebes. Makassar.	
捕獲場所 Place of Capture		捕獲年月日 Date of Capture	
セムバ Semuba		昭和 17 年 3 月 1 日	
父ノ名 Father's Name		母ノ名 Mother's Name	
Goor, J. van. (overleden)		Hendrina Antonia, van Goor-Duut,	
本籍地 Place of Origin		職業 Occupation	
Amersfoort, Holland,		連華社代表者	
通報先 Destination of Report		特記事項 Remarks	
Mevr. J. H. van Goor-Duut, Malino, Makassar, Celebes, Java.		P 66781	

補修欄 Other Informations
昭和 17 年 10 月 24 日 福岡待降收容所第二分所=收容
追加補修
(学) 高井商業学校 (職業) 外工舎社代理店 (家族連) (趣味) 音楽又学趣味
(嗜好) ビール、コーヒー (宗教) 新教
昭和 20 年 9 月 15 日 又 昭和 20 年 9 月 18 日
長崎港 = 昭和 17 年 11 月 2 日 下役 = 別渡入

Voorkant

Linksboven de omkadering	administratienummer 2048
Camp	Koyagi-jima, Nishi-Kisono gun, Nagasaki-ken, Yawata tijdelijk krijgsgevangenkamp Nagasaki Bunsho* (doorgestreept)
Nationality	Fukuoka, 24 oktober, 17e jaar van Showa (=1942)
Rank	Nederlands
Place of Capture	(Soldaat)
Middenboven de omkadering	Celebes, Chamuba (fonetische aanduiding van Japanse tekens)
No.	Fukuoka
Rechtsboven de omkadering	Nagasaki (doorgestreept), Fukuoka II 1290
Date of Capture	F-6B
Occupation	11 (of 1) maart, 17e jaar van Showa
	vertegenwoordiger Tabakshandel

Achterkant

- 1e regel 24 oktober, 17e jaar van Showa, opgenomen in Fukuoka krijgsgevangenkamp Bunso* nr. II
- 2e regel nagekomen aanvulling (rode stempel met omkadering)
- 3e en 4e regels (opleiding) Hogere handelsschool (beroep) agentschap Tabakshandel (gezin) echtgenote (hobby) muziek, literatuur (favoriete genotsmiddel) bier, koffie, zoetwaren (religie) protestantisme
- 5e regel 15 september, 20e jaar van Showa (=1945) of 18 september, 20e jaar van Showa
- 6e regel overgedragen aan kolonel Griffin te Nagasaki Port ¹

Bunsho* = Branch Camp

"A Bunsho means the camp was fed, clothed, administered and supervised directly by the army. A Hakensho means that the company the Prisoners worked for would provide the food, do the administration, provide guards, etc. The army would merely supervise. The company would be responsible for the welfare of the Prisoners." (From "Testimony of Hiroyuki Morita", Demobilization Office Osaka Camps, Dec. 1945).

Fukuoka 2

De KNIL-krijgsgevangenen die op Celebes in Japanse handen vielen, werden in de loop van de maanden geconcentreerd in Kamp Makassar. Op 14 oktober 1942 ging Henk op transport naar Japan met de Asama Maru 1. Hij werd geplaatst in het krijgsgevangenkamp Fukuoka 2B, de scheepswerf Kawanami Ship Building Co op het eilandje Koyagi Jima in de baai van Nagasaki.

Eerste verhaal

Waarin Henk de aankomst in Japan beschrijft.

De aankomst in Japan is maar een naargeestig gebeuren. De kleren van de gevangenen zijn doorweekt door de nu al dagen aanhoudende regen afgewisseld met hagelbuien. De mannen zijn nog gewend aan de temperatuur van de tropen die ze eerst een week geleden verlieten. De KNIL uniformen uit Indië die een groot gedeelte van hen nog draagt, maar ook de Europese pakken, vaak zomercostumes, die de Jappen uit de huizen van de Europeanen hebben weggehaald om onder de vertrekkende krijgsgevangenen te verdelen, bieden vrijwel geen bescherming in dit gure weer. Het is een bespottelijk gezicht twee mannen in smoking en één in rokcostuum in de kou te zien staan bibberen, maar niemand lacht.

De Jappen zijn al een half uur bezig met tellen wat ontstellend moeilijk schijnt te zijn. Het gaat gepaard met veel geschreeuw, gestomp en geruk aan gevangenen die van de ene rij naar de andere of van voren naar achteren worden geduwd. Eindelijk schijnt het dan toch een keer te kloppen. Ogenschijnlijk zijn de Jappen zelf verbaasd dat het gelukt is. Ze tonen hun blijdschap door kinderachtig geginnik en gegrijs onder het uiten van voor de gevangenen onverstaanbare kreten.

Ten slotte klinken de commando's die de gevangenen al kennen uit de voorgaande kamptijd in Indië. De troep komt in beweging.

Er volgt een mars van ongeveer een kwartier waarna, bij een drassig open stuk veld langs de weg aangekomen, de troep opnieuw wordt opgesteld voor een kennelijk voor deze gelegenheid nieuw opgezet houten podium waarop enkele Japanse officieren maar ook enige burgers rondscharrelen. Een twaalfal Japanse vlaggen moet het, zo al niet voor de gevangenen dan toch in ieder geval voor de Jappen, gezellig en feestelijk te maken.

Opnieuw volgt een wachtperiode van bijna een half uur die abrupt wordt beëindigd door het bevel "Kiotskééh!!!" Geeft acht. Stram staan de Japanse militairen en burgers op slag in de houding. Vuistslagen op de eerste rijen en

---

¹ Vertaling met dank aan de heer H. Beekhuis.

op de flanken van de in gelid aangetreden troep gevangenen moeten duidelijk maken dat het commando ook voor hen geldt.

Een kort kogelrond manneke met een enorme rol papier onder zijn arm verschijnt aan de achterkant op het podium. Misschien was hij wel niet zo kort en kogelrond, mogelijk zelfs wel lang en fors maar als vijand van de gevangenen blijft hij in hun ogen in ieder geval belachelijk. Hij draagt een glanzend blauw marine uniform met ontzaglijk veel goud. “Een admiraal” fluistert één der gevangenen met een zekerheid die elke andere mogelijkheid schijnt uit te sluiten. “Ze kunnen niet minder” voegt hij er verklarend aan toe maar wat hij daarmee bedoelt ontgaat de anderen.

De “admiraal” ontrolt zijn papiermassa en begint, van rechts naar links rijtje voor rijtje van boven naar beneden lezend zijn speech in het Japans. Onder het voorlezen heeft één van de gevangenen, nu de aandacht van de Japanse soldaten verslapt en zich alleen nog maar richt op die “hoge”, zijn veldfles – een van de weinige uitrustingsstukken dat hem van het KNIL is overgebleven – volgeplast. “Ik kon ’t niet langer ophouden” verontschuldigt hij zich. Na ongeveer een kwartier is het papier afgerold. De “admiraal” laat het achteloos uit zijn linkerhand op de grond vallen, knikt en terwijl de militairen en burgers salueren zakt hij weer aan de achterkant van het podium weg.

De gevangenen zijn nu ingelicht alleen weten ze niet waarover. Dat komt een tolk nu duidelijk maken. Zijn Engels is iets, maar niet veel, begrijpelijker dan het Japans van zijn voorganger. Hij tracht te vertellen, dat de hoge officier van daareven de gevangenen een hartelijk welkom in Nippon heeft toegeroepen, dat ze welwillend en met begrip zullen worden tegemoet getreden door alles en ieder wat Japans is maar ze moeten wel werken en hard, want dat doen de Jappen ook.

Ze zullen te werk gesteld worden op een scheepswerf waar alleen maar vrachtschepen en beslist geen oorlogsschepen worden gebouwd. In spiksplinter nieuwe barakken zullen ze worden ondergebracht. Alvorens echter naar het kamp te vertrekken moeten nu de groepen worden ingedeeld voor de werkzaamheden op de werf waarmee de volgende dag zal worden begonnen. “Jasméeh!!!” Plaats rust.

De gevangenen mogen weer praten en krijgen de kans de beluisterde rede met elkaar te bespreken. Het is verbluffend zoals ze ineens alles weten wat volgens het Verdrag van Genève – ook door Japan getekend – wel en niet mag. In hun ogen mag de Jap, volgens dat verdrag, helemaal niks. Het te werk stellen van krijgsgevangenen op scheepswerven is om te beginnen al een laakbare daad, trouwens te werk stelling op welke strategisch punt ook is verboden en is Nagasaki dan soms niet zo’n punt? Ook de betaling – iets waarover de “admiraal” met geen woord heeft gerept – moet gelijk zijn aan die van de Japanse militairen van gelijke rang en stand (dat laatste weten vooral de beroeps sergeanten, sergeanten-majors, officieren en meerderen in het algemeen, bliksems zeker); de barakken – die ze op dit moment nog helemaal niet hebben gezien – moeten niet zus maar zo zijn. Het is verrassend zoals ieder zijn eigen ideeën en verlangens bij het Verdrag van Genève weet in te voegen en als de oorlog is afgelopen zullen ze het die rot Jap wel even laten voelen.

Inmiddels zijn een groep arbeiders van de werf met houten plankjes op dito paaltjes aan komen dragen, die op afstanden van een meter of tien op een rijtje worden neergezet. De plankjes vermelden de werkfuncties op de werf waarvoor uit de gevangenen gerecruteerd zal worden. Ieder moet nu naar het bordje lopen met het beroep erop waartoe hij zich het geschiktste acht of het meest geroepen voelt “Riveters” (klinkers), “Platers” (plaatwerkers), “Carpenters” (timmerlieden), “Bricklayers” (metselaars) etc., maar uiterst rechts staat een bordje waarop “civil-engineers” (technici). Voor die gevangenen die nooit handenarbeid hebben verricht – en dat geldt voor de meesten uit Indië – is deze functie verreweg het aantrekkelijkst. Weliswaar weten ze van techniek geen aap en beseffen dat daarom de kans straks van de Jap een pak op je donder te krijgen groot is, maar de schone, lichte en intellectuelere arbeid lokt en och, het pak slaag van tijd tot tijd is ook zonder dat wel verzekerd.

Tientallen drommen naar het verlokken bordje. De toeloop is te groot; verhoudingsgewijs zijn de andere bordjes onderbezet. De Japanners forceren een oplossing. Veel geschreeuw; met een paar stokken, die in Japan overal voor handen lijken te liggen, of met hun geweerkolven rammen ze op de “civil-engineers” in, die ijlings vluchten en wanneer in de buurt van andere bordjes gekomen door de daar aanwezige schildwachten zonder meer van beroep worden veranderd en ingedeeld bij die classificatie. Het groepje dat ondanks de rel onopgemerkt in de buurt van de

“civil-engineers” heeft weten te blijven wordt genadig en met glimlachjes door de Jappen aangenomen. “Djottob”, ‘t is goed. Zij zijn de begenadigden, de benijdden, althans zo lijkt het op dit moment. Vervolgens krijgen allen een gekleurde band uitgereikt waardoor ze herkenbaar zijn voor de groep waar ze bijhoren.

De onvolprezen spiksplinternieuwe barakken van de “admiraal” blijken nog niet helemaal klaar te zijn. Voor de hoofdingang is het één grote modderpoel. Daarop zal later nog beton worden gestort wat binnen op de vloeren van de rechts van de gang gelegen zeventien slaap-eetzalen al gebeurd is. Midden in elke zaal is in de vloer een gat opengelaten van 60 c.m. in het vierkant en plm. 30 c.m. diep. Een achterdochtige marinier veronderstelt “dat ze je daar je poten in willen laten breken” maar de tolk geeft een geruststellender verklaring; daarin zal – als het erg koud is – een vuur worden gestookt. “Dan stikken we met z’n allen de moord” stelt dezelfde marinier vast wiens achterdocht inzake de ware bedoelingen van de Jap niet is weggenomen. Er dreigt echter geen enkel gevaar. In de loop der jaren wordt het echt wel eens erg koud maar volgens de Jap niet koud genoeg. De open kachels zullen dan ook nimmer worden gebruikt maar dat konden de gevangenen toen nog niet weten.

Boven op het dak van het gebouw kruipen nog wat leidekkers rond die kleine vierkante plankjes als dakpannen over elkaar leggen en vastspijkeren. Op elk van hun heupen hangt een kartonnen koker vol spijkers. De directe werkvoorraad hebben ze in de mond. Voortdurend blazen ze een spijker uit waarmede dan razendsnel weer een plankje wordt vastgehamerd.

Links en rechts in elk der zalen zijn boven elkaar twee geheel doorlopende houten britsen getimmerd. Er is ruimte voor 52 man. Voor ieder liggen twee paardedeakens en een met houtwol gestopt keihard nekkussen klaar. “Slaap zacht!”

Het belangrijkste moment voor alle gevangenen is aangebroken: “Eten halen”. Het eten uit de kantine van de scheepswerf is goed. Mooie witte rijst met hier en daar een dobbelsteentje vlees, een of ander drabbig sausje, een plukje zeenvier en – oh onvoorstelbare luxe – een ei. Verder is er voor ieder een houten plat kistje met drie droge broodjes er in. Die zijn voor morgen op de werf, hun lunchpakket.

Direct al komt ruilhandel op gang: een ei voor een broodje. Zelfs creditverlening komt reeds tot stand: één ei nu voor een kom rijst of twee broodjes op de eerstvolgende “Jasméh” (rust)dag.

In de loop der jaren zullen meerdere gevangenen door dit systeem “failliet” gaan maar vaak komt er één wanneer z’n grootste schuldeiser door honger, infectie, ongeval, uitputting en of ziekte sterft, helemaal boven Jan. Zijn vreugde daarover zal hij nauwelijks verbergen, honger en zucht tot zelfbehoud heeft velen dan al lang afgestompt.

Om vijf uur de volgende morgen reveille. Half zes eten halen. Weer rijst maar aanzienlijk minder mooi blank en nauwelijks gaar. In de nacht is n.l. de keuken van het kamp in bedrijf gekomen. Geen vleesblokjes, geen ei, wel zeenvier.

Het is zes uur en nog donker als de troep buiten aantreedt. Ieder moet zich opstellen bij de “bantjob” (chef) van de werf die de zelfde kleur band om zijn arm draagt. De wacht komt in het geweer en het rituele tellen begint. Tegen half zeven heeft elke “bantjob” een briefje getekend waarop hij verklaart zoveel mensen van de wacht te hebben ontvangen. Weliswaar loopt de wacht mee naar de werven blijft daar de gehele dag toezien, maar de burger “bantjob” blijft er verantwoordelijk voor, dat ’s avonds hetzelfde aantal gevangenen wordt afgeleverd dat hij ’s morgens ontving.

Op de werf aangekomen wordt de groep klinkers over verschillende schepen die in aanbouw zijn verdeeld. De plaatwerkers worden naar grote overdekte hallen maar deels ook in de open lucht met enorme zware hamers aan het werk gezet. De “civil-engineers” zien met onverholen leedvermaak toe totdat een stelletje “bantjobs” ook op hen beslag komt leggen. Ze worden ingedeeld in ploegen van tien tot 12 man. Een deel daarvan wordt (wordt) naar het nieuwbouw gedeelte van de werf gebracht waar de schotten die de bekistingen vormden voor het beton storten van de pilaren, moeten worden opgeruimd. Bij honderden liggen die over het oneffen terrein verspreid. Kletsnat van de nu al dagen durende regen zijn de schotten loodzwaar en door hun afmetingen moeilijk hanteerbaar. Steeds twee gevangenen moeten samen een schot naar de door de “bantjob” aangewezen plek brengen en ze daar opstapelen. De voorste man kan tenminste nog zien waar hij loopt over de zee van schots en scheef op en door elkaar liggende schotten. Die achter loopt ziet niets. Ieder ogenblik valt zo’n “achterloper” op zijn gezicht wat hij de ‘voorloper’

verwijt, wiens ouders er beter aan zouden hebben gedaan als ze hem maar meteen hadden verzopen of andere en nog ergere vervensingen over des voorloper's onschuldige geboorte. Bij elke volgende val worden de vervloekingen vreselijker, de blauwe plekken, schrammen en bloedspatten talrijker.

Voor de afwisseling worden ze 's middags naar een houten loods gebracht waar zakken cement tot de nok liggen opgestapeld. Ook die moeten volgens de Jap hoognodig worden verplaatst. Van boven gooien een drietal Jappen steeds een zak naar beneden die de gevangenen op hun schouder moeten opvangen en wegdragen – liefst op een drafje – de regen in twintig tot veertig meter buiten de loods. Ze verkrijgen spoedig een zekere vaardigheid de zak precies in het midden op hun schouder op te vangen en het geheel is nog wel doenlijk totdat er zakken tussen doorkomen die nat zijn geweest, waarin de cement een steen is geworden. Als een kei valt zo'n geval op hen neer. Na enkele uren zijn hun schouders rauw en pijnlijk. Dan wordt elke zak, ook de goede, met een van angst vertrokken gezicht en een kreun ontvangen. Wanneer twee gevangenen ruzie krijgen omdat één probeert een beurt voorbij te laten gaan grijpt een schildwacht in. Hij slaat beide delinquenten met de vuisten in het gezicht. "Hush!" en de productie wordt hervat. Nog een half uur zwoegen ze zo voort tot een hoofd "bantjob" binnenkomt. Die vindt het "djottob"; een kwartier rust moet de zwoegers weer in conditie brengen.

De stapel zakken is inmiddels beduidend lager geworden. De zakken vallen minder hoog en zo halen de "benijdden" van gisteren het einde van de eerste werkdag. Terneergeslagen en volkomen beurs marcheren de "civil-engineers" naar de verzamelplaats. De klinkers lijken het goed te hebben gehad blijkens hun verhalen. De Jappen deden het eigenlijke klinken, zij hoefden alleen maar de klinknagels in het vuur te leggen en de Jap aan te reiken. Marineschildwachten hadden ze aan boord niet gezien, geen slaanpartijen dus. Integendeel, de burgerarbeiders hadden zelfs wel sigaretten weggegeven. Als het allemaal niet geheel waarheidsgetrouw was wekten ze zo toch afgunst bij de anderen. Dat geeft troost.

Plotseling verschijnen er Jappen "bantjobs" met planken waarop langwerpige brokjes brood. Achteeloos lopen ze de van verlangen uitgerekte nekken van de "carpenters", de "riveters" en de "civil-engineers" voorbij om deze manna vervolgens uit te delen aan de "platers". Dat zijn duidelijk de bevoorrechten, die kerels alles de anderen niets. De avond en nacht breken velen hun hersens met de vraag hoe zij van de gisteren nog zo fel begeerde en verkregen functie van "civil-engineer" af kunnen komen.

Tweede verhaal

Waarin Henk de dagelijkse werkzaamheden en de bejegening door de bewakers beschrijft.

Het nieuwe dubbeldok, in aanbouw toen de gevangenen op de werf arriveerden, nadert zijn voltooiing. Vredig, als tweelingen in de moederschoot, ligt voorin een bijna afgebouwd schip en in het achterste deel het bijna voltooide casco van het tweelingschip. Wanneer over enkele weken naar wordt verwacht het betonnen sluitblok van het dok kan worden aangebracht, zal de zandwal die nu nog het zeewater keert, worden opgeruimd waarna het afbouwschip te water kan worden gelaten. Het casco van het tweede schip zal voor afbouw naar het voorste deel van het dok verbuizen terwijl gelijktijdig de kiellegging van het derde van de serie vrachtschepen plaats kan vinden. Zowel de scheeps- als de dokbouwers zijn druk in de weer. De bouwplaats wemelt van het werkvolk op en in de schepen maar ook in en om het dok, overal is drukte en bedrijvigheid van arbeiders en werfbeambten en tussen dit alles door lopen hautain en verwaten mariniers die toezicht moeten houden op mogelijke sabotagepogingen, bedacht moeten zijn wat te doen bij eventuele luchtaanvallen, maar vooral – en dat is gelukkig voor hen het minst gevaarlijk en het meest pikant – de bij het project te werk gestelde krijgsgevangenen controleren, zo nu en dan een opdonder uit delen wanneer niet eerbiedig genoeg wordt gegroet of naar hun individuele wispelturigheid en inzicht onvoldoende hard wordt gewerkt.

Die morgen is het fraai en zonnig weer. Het rituele tellen is achter de rug de gevangenen zijn bij hun werkgroepen ingedeeld. Een drietal "civil-engineers" staat borsthoog in het water van een der inhammen van het eiland houtvloten uitelkaar te wurmen. Met een knots van een hamer en met behulp van een koevoet worden de zware krammen uit de stammen geslagen. Wanneer een boom vrijkomt wordt die door drie andere gevangenen op de wal getrokken en vervolgens in gematigde looppas naar de zeventig meter verderop gelegen zagerij gepiekeld. De

wal en de waterploeg lossen elkaar om beurten af. Het is een ideaal baantje. Geen schildwachten in de buurt, die houden alleen maar toezicht in de zagerij. De afwisselende werkzaamheid in het water en op de kant geeft een heerlijk gevoel van vrijheid; een onbevangen vakantie bijna. Wat hun betreft mag die klus de hele dag duren.

Elders op het werfsterrein staan in de open lucht Amerikaanse amateur plaatwerkers zich niettegenstaande hun ontblote bovenlichaam, in het zweet te werken. Ze hebben een rot "kempetai" bij zich die bij alle gevangenen berucht is als "de beul". Een uitgesproken sadist. Zijn ogen staan, zelfs voor Japanse begrippen, uitzonderlijk scheef wat hem een ongunstig en stiekem uiterlijk geeft. Wanneer hij loens om zich heen kijkend bovendien nog gaat grijnzen kunnen de gevangenen beter inpakken. In zijn verduisterd brein ontwikkelt zich dan een hels martelplannetje. De man is duidelijk gestoord. Het liefst voert hij, bij de uitvoering van zijn kwelzucht, een heel schouwspel op maar daartoe krijgt hij op de werf waar de werkzaamheden door moeten gaan, weinig of geen kans; maar de hele dag broeden daarop maakt het voor de slachtoffers des te erger wanneer hij 's avonds in het kamp tesamen met andere wachtdoende soldaten, ruimere kansen heeft zijn lusten bot te vieren. Hoe voller de maan hoe groter zijn kwelzuchtig verlangen. Op zo'n volle maan avond toen hij achter de omheining van het kamp van zijn privé bad genoot – een schoongemaakte oliedrum op vier stenen stutjes waaronder een vuurtje werd gestookt – brak voor de zoveelste keer weer de hel los. Het water was op temperatuur, hij had het vuur gedooft en was juist in zijn Diogese therme gekropen, toen hij verstoord raakte door enig rumoer dat vanuit het kamp kwam. Onverschillig wat de oorzaak zou kunnen zijn, voor hem is het ontoelaatbare heiligschennis bij zijn hygienische voornemens. Hij wenst stilte op deze heldere avond bij volle maan. Langzaam komt hij uit zijn namaak Turks bad en gluurt door openingen in de omheining om te zien wat er op het kampterrein gebeurt. Eigenlijk niets. Ergens staat een groepje gevangenen kleren te wassen anderen slenteren wat rond. De corveeërs uit de keuken hebben zojuist de etenstonnen gewassen en omgespoeld die nu op een karretje naar de keuken worden gebracht. De Japanse keuken "hantjob" houdt inspectie en duwde demonstratief een misschien minder zorgvuldig gereinigde ton met een uitdrukking van walging van de kar af. Dit lawaai was het wat de warm water mijmering van de beul doorbrak. De chefkok staat nog met opgeheven armen van zijn afschuw over zo iets smerigs als een onvoldoende uitgespoelde etenston te gebaren. De beul voelt instinctief de kans voor een optreden van zijn kant. Hier moet iets worden gedaan. Half gekleed verschijnt hij op de omheining de onheilspellende grijns op zijn gezicht. Hij roept naar de kok die met veel geslis waarschijnlijk vertelt en beduidt dat de gevangenen allemaal vunze en viezerikken zijn. De kok en de beul zijn plotseling een in hun gevoelens. Na nog enig wederzijds begrijpend geginnik komt de beul in actie. Wie van de buiten rondhangende gevangenen nog de kans krijgt vlucht het kamp binnen en zoekt de bescherming van zijn slaapzaal waar hij is ingedeeld maar de wacht is inmiddels alert geworden en belet zoveel mogelijk het binnengaan.

Op aanwijzing van het keukenpersoneel worden een paar gevangenen aangewezen die weliswaar niets met die vieze etenston te maken hadden maar om een of andere reden in de ogen van de Jappen een pak op hun donder verdienden. De beul, geheel geobsedeerd nu in zijn zieke brein op de voor hem liggende taak van tuchttoefening, wijst vijf willekeurige gevangenen aan, die met de handen tegen de omheining geplaatst, door drie soldaten van de wacht beurs worden geslagen met speciaal voor dit soort doeleinden immer gereedstaande in emmers met water doordrenkte stukken scheepstouw. Aan dergelijke strafacties neemt de beul nooit eigenhandig deel. Hij gaat er bij zitten, kijkt en grijnst. Na de strafbepaling wordt één van de slachtoffers bewusteloos het kamp binnen gedragen en op zijn brits gelegd. Vanaf zijn knieholten tot midden in zijn rug is hij niet blauw maar pikzwart van de bloeduitstortingen. Met natte compressen wordt geprobeerd zijn pijn te verzachten. De anderen zijn er niet veel beter aan toe. Later pas, na de oorlog blijkt één van hem een beschadiging aan d nieren te hebben opgelopen. De beul had weer een voortreffelijke avond. Hij heeft niet geslagen maar wel genoten van de angst- en pijn kreten van de slachtoffers. Pilatus met de in onschuld gewassen handen verlaat gluisperig het kampterrein. Hij is verantwoordelijk voor orde en rust in het kamp. Dat zijn de instructies die hij heeft en zijn superieuren zijn voldaan over de plichtsbetrachting bij zijn taakuitoefening die hem bovendien zelf eveneens bovenmate bevredigt. Een mooi vak, gevangenen bewaken, is hem ten deel gevallen. Hij maakt er van wat er van te maken is ... voor hem.

De luizigste baan vanmorgen is weggelegd voor een tiental “civil-engineers” die op een ander deel van de nieuwbouw etages corvee diensten doen wat inhoudt dat ze werkvloeren op de 3^e en 4^e verdieping van het dok moeten aanvegen. Een perpetuele bezigheid overigens want het zand wat overdag wordt weggeveegd ligt er de volgende morgen, dank zij de voortdurende zeevind weer op. Deze werkzaamheden staan onder toezicht van “Smokey” de meest zachtmoedige “bantjob” van de hele werf. Hij is een oudere man. Voor zoover Europese maatstaven leeftijdschatting van een Japanner toelaten, is hij tussen de 60 en 70 jaar. Hij heeft een nors gezicht in een ronde kop; hij heeft trouwens helemaal een beetje mollig figuur. Als hij spreekt gebeurt dat op een barse grommende manier maar zijn ogen – die de typische scheve stand van de Japanner missen – kijken glunder bijwijlen zelfs goedmoedig. Hij geeft de indruk lak te hebben aan alle voorschriften; soldaten of werfofficials laten hem blijkbaar onberoerd; hij slist dan ook niet onderdanig wanneer hij door een meerdere wordt aangesproken, staat ook niet op als hem instructies worden gegeven; hij beduidt dan met handgebaren dat hij het allemaal heel duidelijk heeft begrepen om vervolgens met het aan hem toevertrouwde groepje gevangenen te verdwijnen naar de meest afgelegen hoek van het hem voor die dag toegewezen werkterrein. Daar nestelt hij zich als een Buddha voor een geïmproviseerd windscherm in de voor hem schijnbaar behagelijke lotusbouding. Als onafscheidelijk attriboot heeft hij altijd een stuk touw bij zich dat hij voor het vertrek naar het werk in de pijpenbuigerij in het vuur legt en al wandelend zo nu en dan wordt rondgezwaaaid om het vuur gloeiend te houden. Deze lont heeft hij nodig ter wille van zijn verslaving vrijwel continu zijn Japans minipijpje leeg te roken om het dan direct weer van nieuwe tabak te voorzien. Maar Smokey is een goedmoedig en begrijpend mens; om beurten wijst hij één der gevangenen aan om achter zijn rug onttrokken aan het gezicht door het windscherm, een sigaret te roken; hebben zij er geen dan “leent” hij er een of geeft minstens een peuk die hij uit een van zijn vele jas- en broekzakken opdiept. Grommend wijst hij dan naar de lont waarvan de gevangenen zich eveneens mogen bedienen. Alles gebeurt op een norske kortaf manier; is er iets van onraad of zo, wat bij Smokey trouwens zelden voorkomt want de wacht laat hem vrijwel altijd met rust, dan klapt hij in zijn handen, roept de nodige keren hush!hush! alsof hij tot harder werken aan wil zetten. De man achter het windscherm kan zijn sigaret doven en komt ijverig bezemend weer tevoorschijn. Ook heeft Smokey altijd wel een of andere Japanse lekkernij in een krant gevikkeld, bij zich om bij tijd en wijle één of meerdere werkers te belonen. Het is weliswaar meestal een Japanse lekkernij die door de Europeanen belangrijk lager gewaardeerd wordt maar niettemin dankbaar aanvaard. Ze eten trouwens wel afval uit de vuilnisemmers van de werf cantine als ze de kans krijgen en daarbij vergeleken zijn Smokey’s goede gaven zeker zo steriel. Een dag met Smokey is een lichtdag zelfs bij duister weer. Eens echter maakt de brave borst een slechte beurt. Die avond leverde hij één man minder af dan hij ’s morgens had ontvangen. Het was een Vrijdag de dag waarop ’s avonds bij terugkeer in het kamp koekjes werden uitgedeeld. Een beloningssysteem overigens waar de Jappen al heel gauw niet veel meer in zagen. Alras bemerkten zij dat de gave weliswaar werd gewaardeerd maar iets waar ze niets voor terug kregen. De avond zelf nog werd de helft van de koekjes verkwanseld voor sigaretten of rijst op komende “jasmeh”dagen maar de verwachting dat hun gulle gebaar tot topprestaties van de gevangenen op de werf zou voeren werd niet verwezenlijkt. Derhalve werd het koekjesonthaal na enkele maanden geduurd te hebben al weer snel gestopt.

Een jonge Engelsman was vanuit de schuilhoek op Smokey’s werkterrein van de tweede etage van de bouwstelling in het dok gesprongen. Morsdood! Het was geen ongeluk maar gewoon zelfmoord. De gelegenheid hem door Smokey geboden beschut een sigaret te roken werd door hem door een heel ander doeleind benut. Welke beweegredenen de jonge man tot zijn wanhoopsdaad brachten werd door niemand begrepen noch werd zoiets verwacht. Hij was een rustige bescheiden knul, weliswaar een beetje op zich zelf maar toch niet zo dat het erg opviel of de aandacht trok en innerlijke spanningen deed vermoeden. De gevangenen maken er geen psychologisch punt van. Eigenlijk beroert het gebeuren ze maar nauwelijks, in ieder geval maar zeer kort of zijn opmerkingen “wat een sufferd, wie doet zoiets nu net op koekjesdag” alleen maar schijn en voorgewende stoerheid? Op zijn zaal wordt een heel korte rouwdienst gehouden: een halve minuut stilte voor het eten waarna men over gaat tot de orde van dag. Misschien zit Smokey er nog wel het meest mee in; tenslotte had hij het toezicht op de gevangenen maar de

slimme vos zal zich er wel weten uit te draaien. De volgende dag trekt hij met zijn groepje gevangenen als Mozes met zijn volgelingen door de woestijn, over de werf, zwijszaam, zwaiend met zijn onafscheidelijke lont.

Derde verhaal

Waarin Henk de overstroming van de werf op 24 januari 1944 beschrijft.

De rust van de civil-engineers aan de waterkant, de onrust van de platers onder de supervisie van de beul, de begenadigden van beden onder Smokey, de werkzaamheid van alle andere gevangenen maar ook de Japanners wordt abrupt beëindigd. Alarm! Door de zandwal van het dubbeldek sijpelt water. Aan de zeezijde is een flink stuk zand weggeslagen en de dam dreigt te verzakken. Bliksemsnel wordt ingegrepen. Alle werkers worden het dok uitgestuurd. In ijtempo beklimmen zij trappen en her en der tegen de wal opstaande ladders om uit de gevaarzone te komen mocht de dam het begeven. Ook zij die op en binnen de schepen werkzaam zijn worden gewaarschuwd. De daar werkzame gevangenen – welhaast ongelooflijk – worden als eersten de schepen afgejaagd. Nog is niemand in paniek! de gevangenen het allermintst want slechts uit de gebaren begrijpen ze dat de er iets mis is, dat ze uit het dok weg moeten, maar de reden waarom blijft door de taalbarrière vaag en de werkelijke dreiging verborgen. Tot opeens de dam het begeeft. Het zeewater gulpt naar binnen op meerdere plaatsen tegelijk. Het afbouwschip steigert naar voren; de tussendam wordt ontzet en komt dwars in het dok te liggen zodat het zeewater nu ook het casco in het achterdok in beweging zet. Met donderend geweld storten de schepen eerst op en dan langs elkaar heen. Het afbouwschip helt zo'n dertig graden naar bakboord en blijft tegen de steigers van het dok hangen. Het casco van het tweede schip zit klem tussen het eerste en de andere zijde van het dok. Beide schepen zijn zwaar beschadigd; de wanden opengescheurd. In de loop van de morgen worden een 40tal slachtoffers dood of gewond uit de wrakstukken weggehaald.

Inmiddels is ook de wacht opgeroepen. Alle gevangenen over de hele werf vandaan worden bijeen geroepen. Het tellen gebeurt nog nerveuzer en duurt derhalve langer dan gewoonlijk maar allen zijn compleet. Onder de slachtoffers geen gevangenen dus. "Precies zoals het hoort" merkt een hunner op overigens zonder gefundeerde logica maar hij gelooft kennelijk in de leer der vergelding. Wat er verder gebeurt gaat, vindt de werfdirectie en het militair gezag, de gevangenen geen bliksem aan. Ze worden onvervild naar het kamp afgevoerd. Een onverwacht verdere vrije dag. Kleren wassen, leuteran. De verhalen van een paar ooggetuigen die op het desastreuze moment nog maar net uit het dok waren worden steeds meer luguber naar mate de avond valt. Deernis met de omgekomen Jappen is er niet of nauwelijks. In tegenstelling met de vrees van de gevangenen gedraagt de wacht zich die avond niet bijzonder agressief. Alles blijft rustig. Als echte Oosterlingen gedragen de Nippen de tegenslag van die dag gelaten althans geven zij geen blijk van enigerlei emotie. De volgende dag wanneer de werkzaamheden worden hervat is een groot deel van de ravage in het dok reeds hersteld.

Met vele weken vertraging wordt uiteindelijk het gerepareerde eerste schip uit dit dok te water gelaten. Shinto priesters verrichten de gebruikelijke rituele handelingen binnen een verplaatsbare offerruimte, nu opgesteld bij de ingang van het dok, waarin een altaar beladen met links en rechts enorme hoeveelheden vis, stukken vlees, vruchten en bloemen. Het schip drijft op het inmiddels nu regulier doorgelaten zeewater in het voordok, de achtersteven door een lang schuin oplopend touw verbonden met één der hoogste steigers van het dok waartussen halverwege een enorme grote bol. De priesters spreken hun zegenwensen uit, een kort signaal en de sleepboten trekken het schip langzaam uit het dok. Wanneer de ballon, die uit twee helften bestaat, uiteen valt vliegen tientallen duiven zeewaarts de lucht in om met een grote bocht weer landwaarts te keren. Gejuich van alle omstanders: "dai Nippon banzai"!

Fukuoka 6

Henk werd op 21 juni 1945 overgeplaatst naar krijgsgevangenkamp Fukuoka 6B (Orio), de kolenmijn Takamatsu Coal Mining Co.

Vierde verhaal

Waarin Henk zijn eerste uitstapjes in vrijheid buiten het kamp beschrijft.

De vrede is al weer twee weken oud. De (ex)gevangenen van de Nippen wachten op de komst van de Amerikanen die elk ogenblik verwacht kan worden. Uit vliegtuigen die regelmatig voedsel voorraden boven de kampen “droppen” werden op de eerste dag na de vrede al pamfletten geworpen met de mededeling dat het land volledig bezetten en de gevangenen bevrijden, wel 3 tot 4 weken zou kunnen duren. De Japanse wacht heeft de dag van de overgave al het kamp verlaten; de wapenen aan de gevangen officieren ter beschikking gesteld, buigend afscheid genomen met de verholen waarschuwing “dat de bewoners van het kampement op eigen verdediging zijn aangewezen, zou de bevolking onrustig worden”. Geen sterveling in het kamp die daarin gelooft. De geweren blijven in het wachtlokaal in de rekken staan, de munitie wordt naar het officierenverblijf gebracht. Er wordt geen wacht gelopen, de poort van het kamp blijft dag en nacht open.

De eerste dag slenteren de gevangenen wat rond in en rond het kamp maar bezoeken dan al snel regelmatig het nabij gelegen mijnwerkersdorp; de meer ondernemenden stappen het station binnen en reizen per trein naar hot en her. Een enkele spoorbeambte die, overigens uiterst correct, met behulp van een vragend gebaar poogt te controleren of ze misschien ook treinkaartjes in hun bezit hebben, krijgt te horen “Mc. Arthur will pay” en schuifelt verlegen en zonder commentaar de overvolle trein verder door. Waarschijnlijk heeft hij van het antwoord geen snars begrepen maar voelt dat het verstandiger is te zwijgen. Dat doet hij dan ook met waardigheid. In restaurants blijkt dit “Mc. Arthur will pay” al een even machtig toverwoord te zijn. Weliswaar hebben deze verpauperde reizigers nauwelijks enig benul wat ze zouden moeten bestellen want hun Japans vocabulair is even pover als hun kleding, maar met vreugde aanvaarden ze wat hun door een bediende wordt voorgezet. Wat ze bediend krijgen zal vermoedelijk wel het goedkoopste van het goedkoopste van de hele spijskaart geweest zijn, maar na drie jaar kampeten, voelen ze zich bevredigd als een epicurist. De overigens niet verwachte/gezellige drukte in het restaurant, de sfeer, de rondrennende obers vele borden soep op hun arm balancerend, maar vooral het weer bediend worden, herinnert de gevangenen aan vroegere, betere tijden. Ze genieten ervan. Niemand stoort zich aan hen evenmin storen zij zich aan de Jappen. Een verschraald flesje bier wordt nectar. De kamptijd heeft alles wel gerelativeerd. Vergeten die troep!! Ze zijn vrij, het leven begint opnieuw. Afgelopen met die rotzooi. Ze willen niet meer herinnerd worden aan de – al of niet verborgen – angsten en ellende van de afgelopen jaren. Het is voorbij. Morgen gaan ze weer een nieuwe tocht in het onverwachte maken; niets voorbereiden. Zo maar! Ze zien wel; ze zijn alleen nog maar nieuwsgierig naar de komst van de Amerikanen en wat dan gaat gebeuren, maar tot dan benutten ze elke kans zich te amuseren.

Die avond terugkomend in het kamp wordt zojuist een zieke uit het badhuis gedragen. Zittend op een brancard in de schemering, lijkt hij nog slechts een geraamte. Zijn huid is doorzichtig en lijkt, tegen het avondrood van de vallende nacht, opgehangen aan de uitsteeksels van het skelet. Ribben en schouderbladen tekenen zich duidelijk af. Het enige kledingstuk is een goor onderbroekje. Het is alsof de dood zelf wordt weggedragen. Hij is een Hollands marinier; destijds een boom van een kerel van om en nabij de twee honderd pond. Het kampleven was niets voor hem. Betrekkelijk snel al ging hij sukkelen. Spaarde zijn eten door rijst en brood uit te lenen tot de komende “jasmeh”dagen maar die worden hoe langer hoe zeldzamer wanneer de oorlog zich steeds ongunstiger voor Japan ontwikkelt. Op die overblijvende “jasmeh”dagen heeft hij volop rijst en brood ter beschikking doch door de grote en langdurige onthouding kan hij nog maar een fractie van zijn eigen portie op. Enteritis, honger en uitputting en zijn onmacht tegenover de gehele situatie, ondermijnen met zijn lichaam ook zijn geest. Wat nu weggedragen wordt zijn 40 kg. botten en vel waarbinnen niet meer of slechtwerkende organen. Steeds heeft hij gezegd het einde van de oorlog te willen beleven. Die nacht stierf hij. Waar zich anders tientallen vrijwilligers aanmelden om overledenen de laatste eer te bewijzen, ook al kenden ze hen nauwelijks, moeten er nu een aantal door de officieren worden aangewezen om hem naar het crematorium te brengen. Ze willen de tijd voor zichzelf om nieuwe vrijheids avonturen te beleven in dit – weliswaar nog niet bezette – maar evengoed verslagen vijandelijke land.

Een nieuwe treinreis brengt een groepje ergens in Fuoka bij een plaatsje waarvan ze nog nooit hebben gehoord maar waar – hoe ze er achter zijn gekomen mag God weten – een ander krijgsgevangenkamp moet zijn. De trein brengt ze, dank zij Mc. Arthur's goedertierenheid, waar ze willen zijn, maar de taalbarrière verbindert vooralsnog meteen de goede richting naar dat kamp in te slaan. Ze hangen maar wat rond. De omgeving van het dorp is mooi. Het is een kleine garnizoensplaats. Ook hier staan langs de wegen, als overal elders, de geweren in rotten en buiten de stad in de bermten staat het lichtgeschut opgesteld. Onbepapende soldaten houden toezicht. De gehele bevolking gedraagt zich uitermate disciplinair. Het lijkt wel of hun ongeduld over het uitblijven van de Amerikanen even groot is als dat van de krijgsgevangenen. Kennelijk zijn ook zij benieuwd wat er dan precies gaat gebeuren, de huidige situatie geeft hen eveneens onzekerheid.

De gevangenen denken nauwelijks meer aan het kamp wat ze willen bezoeken. Ze genieten wederom van de vrijheid, het onbekommerde rondhangen, het zomerse fraaie weer ..... en als ze dat kamp niet kunnen vinden .... "So what"?? Wat dan nog.

Om een hoek in de weg komt een eenzame wandelaar in hun richting. Het is een Europeaan, een geestelijke, compleet met bolhoedje en pij. Het is alsof hij zo uit de kerk komt op weg naar zijn parochianen. Met enige achterdocht stellen ze vast dat hij er bepaald niet verhongerd uitziet. Ze beseffen niet dat ze zelf, in een te snel tempo, van ondervoed tot overvoed dreigen te geraken, dankzij de voedselpakketten van de Amerikanen, zodat ze er bepaald niet meer als verhongerde, verkommerde, armetierige, uitgeteerde verschoppelingen uitzien.

Veronderstellen dat de geestelijke hier vermoedelijk wel bekend is, vragen ze hem in het Engels de weg naar dat eventuele kamp. Hij blijkt Fransman te zijn. Heeft de oorlogsjaren hier in de gevangenis doorgebracht, is direct na de wapenstilstand vrijgelaten maar heeft nog geen gelegenheid gehad naar zijn eigen parochie terug te keren. Hij weet niets van een Canadezenkamp ergens in de buurt maar wil er met genoeg even naar informeren; maar bij wie? Er is geen sterveling in de buurt. Langzaam lopen ze gezamenlijk verder. Voor de Fransman is het de weg terug. Vanuit een zijpad komt een jongetje van een jaar of tien de weg oplopen. De geestelijke roept hem aan. Het jongetje kijkt om en komt op hen af. De Fransman spreekt wel Japans maar kennelijk niet de streektaal van hier. Hij begrijpt wel iets van wat de jongen zegt maar helemaal duidelijk is het hem niet. Er is inderdaad een krijgsgevangenkamp ongeveer anderhalve kilometer verderop. Vannacht is daar blijkbaar iets gebeurd maar het fijne blijft verborgen daar hij het rad afrafelende verhaal van het nu opgewonden Japanse knaapje niet of nauwelijks kan volgen. Het prikkelt de nieuwsgierigheid. De jongen fungeert nu als gids en loopt huppelend en springend voorop terwijl de gevangenen moeizaam proberen in de Franse taal een conversatie met de geestelijke op gang te houden. Deze – zeg maar "Père" biedt hij vriendelijk aan – heeft sinds zijn vrijheid nog geen enkele collega ontmoet; in de gevangenis was hij al die jaren bijzonder eenzaam, contact met andere gevangenen had hij niet. Toch maakt hij een ontspannen indruk en beslist geen ongelukkige indruk. Hij ontving redelijk voedsel, werd nimmer geslagen maar niemand had enige égard getoond of interesse voor hem gehad.

De kleine gids gaat linksaf het bos in. Een smal pad met diepe wagensporen voert langs een nog smaller weggetje tussen links en rechts manshoog struikgewas. De jongen slaat dit paadje in. Het is nauwelijks breed genoeg voor twee naast elkaar lopende mensen. De groep heeft al weer vergeten dat er die nacht "iets" gebeurd zou zijn wanneer ze aan het einde van het weggetje voor de bekende toegangspoort staan, twee naar elkaar neigende verticale palen gesteund door een dwarsbalk bij de top; op een open plek voor hen staan zestien ruwe withouten doodskisten op schragen in 4 rijen van vier. Verder niets, ... geen mens. In stomme verbazing kijken ze naar dit totaal onverwachte beeld. De geestelijke – beroepshalve misschien – is de eerste die een initiatief ontwikkelt. Ik hem is de roeping kennelijk vaardig geworden. Hij beent op de verder gelegen barakken af, tussen de lijkkasten door. Een Canadees officier, de kampouder, ziet hem aankomen en staat hem te woord. Hij vertelt over het droeve gebeuren van de afgelopen nacht. Een groep ex-gevangenen is gisteravond naar het nabij gelegen dorp geweest. Ze hebben feestgevierd, de bloemetjes buitengezet en blijkbaar mateloos gedronken. Maar in Japan is op alcoholisch gebied bij de huidige schaarste, niet veel goeds te krijgen. Ze dronken een vies brouwsel wat "sake" moest voorstellen maar de daarvoor noodzakelijke grondstof, rijst, is voor dat doeleinde, ook voor de Japanners, allang een vervlogen wens. Een beetje methylalcohol moet voor de roes van vreugde of vergetelheid zorgen, maar de Canadezen drinken te veel.

Terug in het kamp sterven diezelfde nacht nog zestien jonge mannen; twee liggen nog op sterven, vier zijn blind, maar niet meer in direct levensgevaar. Het afvoeren van de gestorvenen naar de crematieplaats wordt uitgesteld tot ook de twee anderen overleden zijn, een kwestie van hooguit enkele uren. Alles kan dan in één moeite door. "Père" knikt als hij het verhaal heeft aangehoord. Intuïtief vraagt hij of er katholieken onder de doden zijn. "Ja, dat zal wel" is het lakonieke antwoord van de kampouder, maar hoeveel en wie weet hij niet. Dan neem ik ze allemaal maar even beslist de pastoor: "Dan heb ik de katholieken in ieder geval gehad en voor de anderen is er geen kwaad geschied". Een mok water, waarover de geestelijke blijkbaar een zegen uitspreekt en met behulp van een witte bloem die hij uit de grasrand langs het plein heeft geplukt, sprenkelt hij enkele druppels water op iedere kist. Met de kampcommandant bezoekt hij de twee stervenden in de barak; de ex-krijgsgevangenen houden het verder voor gezien en gaan de weg terug. Het Japanse knaapje, monter als te voren, buigt diep, zegt met veel geslis door zijn tanden "Sssajunara" – tot ziens – de dartelt de andere kant uit.

Wanneer de groep 's avonds in het kamp aankomt is er bij één der Engelse barakken een samenshooling van mannen in druk en opwindend gesprek. Een Amerikaan heeft die morgen in het dorp een slof Lucky Strike sigaretten ingeruild voor 12 verse eieren die hij had gekookt en achter elkaar soldaat gemaakt. In de loop van de middag was hij overleden. Er was nadrukkelijk gewaarschuwd met het eten, wat nu volop voorradig is, matig te zijn. Vooral niet overeten. Zijn onvoorzichtigheid wordt becommentarieerd met beoordelingen als "stomme zak". Ze blijven stoer doen maar in werkelijkheid grijpt het lot van deze doden na de oorlog hen sterker aan dan de honderden die hen gedurende de internering voorgingen. Toen hoorde het er blijkbaar bij, maar nu komt het als zinloos voor. De laatste afval die schijnbaar bij de oorlog boort.

Op de valreep komt er nog een ex-gevangene om, nadat hij getroffen werd door een door Amerikanen uitgeworpen voedseldrum. Tot het laatst blijft de oorlog zijn tol eisen, stelt Henk vast.

Op 13 september 1945 zond Henk een bericht aan zijn echtgenote dat hij in goede gezondheid verkeerde en binnen een week Japan zou verlaten.

Na de oorlog

In november 1945 werd Henk uitgeleend aan *Nigieo* (Nederlands-Indische Gouvernements Import- en Export Organisatie), afdeling *Bedrijven*. Hij werd belast met de rehabilitatie van de door de Japanners overgenomen, verplaatste en/of nieuw gevestigde industrieën in Zuid-Celebes. Intussen hield hij schriftelijk contact met zijn werkgever, British-American Tobacco Co. Batavia, in de persoon van G.A. Gelsthorp Esq.

Op 10 mei 1946 werd Henk gedemobiliseerd en werd hem groot verlof verleend.

Op Celebes werd Henk parlamentslid van de eerste federatieve deelstaat Oost-Indonesië en lid van de *Adviesraad van het Algemeen Regeerings Commissariaat Borneo en Groot Oost*. In die hoedanigheid was hij afgevaardigde van de Nederlandse bevolkingsgroep Zuid-Celebes naar de minderhedenconferentie in Pangkal Pinang en Denpasar.

Bij Koninklijk Besluit op 20 juli 1950 werd Henk eervol ontslagen uit de militaire dienst bij het KNIL (Staatsblad 310).

Terug in Nederland

In maart 1947 keerde Henk terug in Nederland. Daar richtte hij zich tussen 1947 en 1956 op wereldmarktonderzoek en marketing voor de gecombineerde textielfirma's Van Heek & Co en G.J. van Heek & Zonen (Rigtersbleek) in Enschede.

In 1956 werd hij aangesteld als verkoopleider, en spoedig daarna als commercieel adjunct-directeur, bij de Nederlands-Amerikaanse Fittingfabriek (Nefit) in Deventer. In 1961 werd hij er algemeen directeur.

Van 1966 tot zijn pensioen in 1971 was Henk directeur van Marko N.V. en Van der Mark N.V. in Veendam.

H. Karin van Goor